

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 323.1-054.57(450):352.075

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2025.3.7>

Ю. В. Мещерякова

студентка магістратури спеціальності «Публічне управління та адміністрування»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0009-0005-8955-8581>

М. П. Зан

кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0001-8967-0083>

ЕТНОМОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В ІТАЛІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті розглядаються етномовні аспекти територіального управління в Італійській Республіці, що демонструють злагоджену систему взаємодії унітарної держави з мультикультурним різноманіттям окремих регіонів. Попри формальну політико-адміністративну єдність, Італія тривалий період практикує багаторівневу модель децентралізації, що забезпечує ефективний захист прав мовних меншин. Особливе значення у цьому контексті мають п'ять автономних регіонів: Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста, Фріулі-Венеція-Джулія, Сицилія та Сардинія. Вони володіють розширеними повноваженнями в сфері законодавства, мовної політики, культури та публічного адміністрування.

Автори ілюструють етномовну специфіку автономного регіону Трентіно-Альто-Адідже, який включає в себе дві автономні провінції (Тренто та Больцано). Крім італійської мовної групи, особливий статус у регіоні мають німецька (переважно в Больцано) та ладинська (в Больцано та Тренто) мови а також менш чисельні мовні групи мохенів та цимбрів. У автономному регіоні Валле-д'Аоста, де офіційними мовами є італійська та французька, специфічний статус міноритарної має франкопровансальська (арпітанська) мова. В автономному регіоні Фріулі-Венеція-Джулія окрім державної (італійської), офіційний статус мають фріульська, словенська та німецька мови. На о. Сицилія етномовними «родзинками» виступають громади сицилійських ломбардів та арберешів. На о. Сардинія поряд із італійською мовою, практикується використання сардинської, сассарської та галлурської мов а також представлені «лінгвістичні острови» каталанської та лігурійської мов. Поряд із висвітленням мультилінгвальної специфіки кожного з п'яти регіонів, автори звертають увагу на фактор політизації етнічності, що відображається у діяльності громадських рухів та політичних партій, які прагнуть до розширення автономії.

На думку авторів статті, Італійська Республіка ефективно функціонує в умовах етномовної мозаїки. Країна є зразком того, як через повагу до етнокультурної самобутності регіонів, захисту мовних меншин і забезпеченню демократичної участі у прийнятті рішень, можна формувати стабільну інклюзивну модель публічного управління. Досвід Італійської республіки може бути корисним для інших країн Європи з поліетнічним складом населення, зокрема, України.

Ключові слова: етнополітика, автономна область, провінція, регіональна мова, Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста, Фріулі-Венеція-Джулія, Сицилія, Сардинія, Італійська Республіка.

Постановка проблеми. Італійська Республіка є унітарною парламентською республікою на півдні Європи зі столицею у м. Рим. Населення Італії становить близько 59 млн осіб. Країна межує з Францією, Швейцарією, Словенією, Австрією, а також із мікродержавами Ватикан, Сан-Марино та Суверенний Мальтійський Орден. Політична історія сучасної Італійської Республіки розпочинається ще в 1861 році, коли її території були майже повністю об'єднані в єдину державу. На сучасному етапі Італія територіально сформована з 20-ти регіонів, 5 серед яких є автономними – Валле-д'Аоста, Трентіно-Альто-Адідже, Фріулі-Венеція-Джулія, Сардинія та Сицилія. Відтак поряд із адміністративною автономією, що функціонує через децентралізацію влади, в державі реалізується регіональна автономія, що надає широкі повноваження п'яти вище вказаним регіонам. Вона сприяє більш ефективному публічному адмініструванню, що враховує регіональну та місцеву специфіку етнічного та мовного складу населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що проблематику реформування адміністративно-територіального устрою Італії синтезно проаналізував учений Ален Панов [3]. Він, зокрема, звернув увагу на п'ять регіонів країни, що «наділені специфікою у культурологічно-ментальній сфері» [3]. Вивчаючи історико-правові традиції та сучасний стан статутного права в Італії, українська правознавиця Марія Гусак значну увагу приділила особливому статусу регіонів Фріулі-Венеція-Джулія, Сардинія, Сицилія, Трентіно-Альто-Адідже (Південний Тіроль) та Валле-д'Аоста [1, с. 78–80]. Вона зауважила, що «автономії для кожного регіону є різними, вони визначалися на момент створення такої автономії та були обумовлені політико-економічною та історичною специфікою відповідного регіону» [1, с. 78].

Вітчизняний політолог Мар'ян Лопата дослідив особливості функціонування мовних меншин у провінції Больцано регіону Трентіно-Альто-Адідже (німецька, ладинська) та регіоні Валле-д'Аоста (французька) [11]. Дослідник окреслив базові нормативно-правові гарантії, надані регіонам для сприяння захисту мовних меншин та пом'якшення міжетнічних суперечок [11]. У свою чергу дослідниця Христина Юськів представила історичну ретроспективу політико-правового конституювання та функціонування територіальної автономії Південного

Тіролю [4]. Регіон Трентіно-Альто-Адідже, який у минулому був позначений тавром «тірольського сепаратизму», дослідниця вважає своєрідною «моделлю для врегулювання міжетнічних суперечок і захисту мовних меншин» [4, с. 72].

Мета статті полягає у висвітленні етномовної специфіки територіального управління в сучасній Італії.

Для досягнення цієї мети автори прагнуть вирішити наступні завдання: 1) окреслити етнічну, мовну та релігійну структуру населення Італії; 2) з'ясувати нормативно-правову основу захисту прав етнічних меншин Італійської Республіки; 3) висвітлити етномовну специфіку п'яти автономних регіонів Італії (Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста, Фріулі-Венеція-Джулія, Сардинія та Сицилія).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Етнічна, мовна та релігійна структура населення

В основі етнічного ландшафту Італійської Республіки переважає однорідність. Більшість населення ідентифікує себе італійцями, що стало результатом багатовікових історичних процесів, формування спільної ідентичності та культурних традицій. Проте на території країни існують окремі регіональні меншини. Зокрема, німецькомовна спільнота Південного Тіролю, франкомовні жителі Валле-д'Аоста та словенські громади Фріулі-Венеція-Джулія отримали особливий статус, що визнає їхню ідентичність та права, зберігаючи при цьому власні культурні риси. Одночасно з цим імміграційні процеси останніх десятиліть спричинили появу нових етнічних груп, що створюють умови для мультикультурного плюралізму.

Італійська мова виступає офіційним засобом спілкування, символом та основний лінгвістичним інструментом у освіті, адміністрації та публічному житті. Як материнською мовою, нею спілкуються біля 93 % населення Італії. Проте історичні та регіональні обставини залишили свій слід у формуванні мовного ландшафту країни. Чисельні діалекти, зокрема, сицилійський, неаполітанський та венеційський, не просто відображають регіональні особливості, а є живим свідченням культурної спадщини країни. Близько 50 % італійців ідентифікують свою рідну мову через місцеві діалекти. Крім діалектів, законодавство Італії гарантує захист прав мовних меншин (німецькомовні у Трентіно-Альто-Адідже, франкомовні у Валле-д'Аоста, словенська спільнота

у Фріулі-Венеції-Джулії), що отримали офіційне визнання.

Релігійна структура Італії є важливою складовою національної ідентичності, адже історично римо-католицька церква відігравала ключову роль у формуванні культурних, соціальних і політичних процесів. Протягом століть католицизм слугував базою для формування моральних та етичних норм суспільства. Натепер понад 80 % італійців є католиками. Однак сучасна Італія демонструє явні тенденції до секуляризації: традиційна релігійність поступово змінюється на користь плюральних підходів щодо релігійних переконань. Зокрема, у суспільстві зростає кількість осіб, які відмовляються від релігійної ідентичності або визначають себе як нерелігійні, що відображає зміни сучасної культурної парадигми життя. Тим не менш, поряд із домінуючим католицизмом існує й помітний вплив інших конфесій, зокрема, протестантизму, православ'я, юдаїзму та ісламу. Останній набуває дедалі більшого поширення завдяки імміграційним процесам. Відтак релігійний плюралізм свідчить про те, що сучасне італійське суспільство активно інтегрує нові культурні ідеї, створюючи синтез традиційних та сучасних цінностей [15].

Нормативно-правова основа захисту прав етнічних меншин

Італія є демократичною державою, яка визнає та активно підтримує культурне й мовне розмаїття населення. Захист прав етнічних меншин у країні спирається на розгалужену нормативно-правову основу, що поєднує внутрішнє конституційне право з міжнародними зобов'язаннями.

Центральне місце в правовій структурі захисту меншин займає Конституція Італійської Республіки. Зокрема, стаття 6 прямо визнає необхідність «відповідних норм» для охорони мовних меншин [2, с. 20]. Це положення стало правовою підставою для численних регіональних і національних законодавчих ініціатив, спрямованих на визнання та підтримку мовної ідентичності таких громад, як німецькомовні південно-тирольці, франкомовне населення Валле-д'Аоста та словенська меншина у регіоні Фріулі-Венеція-Джулія.

Принцип рівності всіх громадян перед законом, що закріплений у статті 3 Конституції, також має фундаментальне значення. Він забороняє дискримінацію за расовими, мовними, релігійними чи іншими ознаками, створюючи

юридичну рамку для оскарження будь-яких дій чи норм, що можуть порушувати права меншин [2, с. 19].

Стаття 2 визнає права не лише як індивідуальні, але й як колективні – в соціальних групах, що дозволяє меншинам реалізувати своє право на культурну ідентичність [2, с. 19]. В свою чергу стаття 8 забезпечує рівність усіх релігійних конфесій та підтримує їхню автономію, тим самим захищаючи релігійні меншини [2, с. 20].

Крім внутрішнього законодавства, Італія активно виконує міжнародні зобов'язання, зокрема, через Рамкову конвенцію Ради Європи про захист національних меншин (ратифікована в 1995 році). Цей документ зобов'язує державу не лише забезпечити формальну рівність, а й створити умови для активного збереження культурної, мовної та релігійної самобутності меншин. У цьому контексті держава вживає заходів для отримання освіти рідною мовою, підтримки засобів масової інформації етнічних меншин а також представництва в органах влади.

Особливе значення в Італії має Конституційний суд, який у своїй практиці неодноразово підтверджував легітимність позитивної дискримінації, тобто правових заходів, спрямованих на підтримку меншин, навіть, за умови відхилення від загального принципу рівності, якщо це слугить захисту вразливих соціальних груп [9].

Етномовна специфіка автономних регіонів Італії

Гірська область з особливим статусом Трентіно-Альто-Адідже: провінції Больцано (німецька, італійська та ладинська мови) та Тренто (італійська та німецька мови).

Трентіно-Альто-Адідже – це автономний регіон Італійської Республіки, який включає в себе території провінцій Больцано та Тренто. На території цього регіону існують три окремі структури влади: автономна провінція Тренто, автономна провінція Больцано (Південний Тіроль) та власне автономний регіон Трентіно-Альто-Адідже [10]. Ці дві провінції та регіон формують систему автономних органів, взаємопов'язаних між собою, що є унікальною в рамках регіональної системи влади Італійської Республіки.

Регіон Трентіно-Альто-Адідже є особливим, оскільки його статус істотно відрізняється від інших територій. Початково угода Де Гаспері-Грубера від 5 вересня 1946 року (набрала чинності указом від 28 листопада 1947 року, № 1430 – Ю. М., М. З.) була підписана для

Регіони Італійської Республіки

надання особливих захистів та гарантій лише німецькомовним жителям Південного Тіролю. Відтак вона була реалізована в спеціальному Статуті та статті 116 Конституції Італійської Республіки. Юридична значущість цієї специфічної основи була пізніше визнана судовою практикою Конституційного суду та закріплена в нормативно-правовому порядку [14].

На території регіону Трентіно-Альто-Адідже проживають етнічні групи з різними мовами та культурами. Зокрема, крім італійської мовної групи, тут поширені німецька (переважно в Больцано) та ладинська (в Больцано та Тренто) мови й менш чисельні мовні групи мохенів та цимбрів (цимбрська мова є сукупністю південнонімецьких діалектів Північно-Східної Італії – Ю. М., М. 3.), які переважають у Тренто.

Переважає більшість населення Тренто розмовляє італійською мовою (95,8 %), водночас у муніципалітеті Лузерна (0,2 %) та чотирьох муніципалітетах долини Мочено (0,5 %) представлені мовні групи цимбрів. У долині Фасса та Нон-Веллі також проживають громади, які розмовляють ладинською мовою (3,5 % населення). Натомість в провінції Больцано переважає німецька мова, якою спілкуються приблизно 69 % населення, італійською – 27 % та 4 % ладинською. Водночас через процеси

мовної асиміляції в головному місті Больцано домінує італійська мова (74,7 %). Всі ці мовні групи мають спеціальні форми захисту. Найбільшою меншиною в регіоні є німецькомовна група в Больцано й вона має систему гарантій. Ладинська група має інший рівень захисту в Південному Тіролі порівняно з Тренто. Статутна реформа, запроваджена Конституційним законом № 2 в 2001 році, значно розширила режим захисту ладинів у Тренто й одночасно ввела серію гарантій для менш чисельних мовних громад Тренто, таких як мохени та цимбри, які раніше захищалися в рамках загальних законодавчих норм [10].

Зауважимо, що цей регіон Італії є унікальним через те, що його утворюють дві автономні провінції, що мають особливі умови автономії. Вони мають пріоритетну законодавчу компетенцію в соціальній та економічній сферах життєдіяльності. Водночас Тренто та Больцано мають різні правові системи. Зокрема, в провінції Больцано представлений особливий формат захисту німецькомовної меншини.

Слід відзначити, що в минулому в провінції Больцано були виражені сепаратистські рухи. Вони пов'язані саме з німецькомовною більшістю регіону, який був частиною Австро-Угорщини до 1919 року. Ще в 50–60-х ХХ ст. у провінції діяла підпільна організація «Комітет визволення Південного Тіролю» (*Befreiungsausschuss Südtirol*), яка здійснила серію терактів, спрямованих проти італійських державних структур. Ці дії були спрямовані на досягнення незалежного статусу або повернення Південного Тіролю до складу Австрії. Основними політичними силами, що виступають за захист німецькомовної меншини, є Південно-тірольська народна партія (*Südtiroler Volkspartei*), «Союз Південного Тіролю» (*Union für Südtirol*) та «Південно-тірольська Свобода» (*Süd-Tiroler Freiheit*).

У провінції Тренто сепаратистські настрої менш виражені, ніж у Больцано. Однак тут також діють автономістські політичні сили, що виступають за розширення регіональних повноважень, захист культурної ідентичності, підтримку місцевих мов та збереження особливого статусу регіону. Серед основних політичних партій з автономістськими або регіоналістськими поглядами є «Союз для Трентіно» (*Unione per il Trentino*), «Трентіно автономний» (*Trentino Autonomista*) та «Об'єднані Долини» (*Valli Unite*).

*Гірська автономна область Валле-д'Аоста
(франкопровансальська / арпітанська мова)*

Валле-д'Аоста – це автономний гірський регіон Італії, що розташований на північному заході країни. Він є найменшим регіоном в країні, в якому проживають близько 128 тис. осіб. Валле-д'Аоста є єдиним регіоном Італії, який не поділяється на провінції. Протягом століть ця територія була під французьким підпорядкуванням, однак у 1861 році стала частиною об'єднаної Італії як складова Королівства Сардинії.

Валле-д'Аоста межує з Францією та Швейцарією, що віддзеркалюється в мовній структурі населення. Натеper офіційними мовами регіону є італійська та французька. Проте широко поширеною є також франкопровансальська (арпітанська) мова. Відтак 96 % населення регіону володіють італійською мовою, 75,4 % – французькою, 56 % – франкопровансальською та 50,5 % – всіма трьома мовами.

Після приєднання у 1918 році до Італії у Валле-д'Аоста італійська мова почала використовуватися у адміністрації та освіті, хоча на той час тільки 18 % населення володіли італійською. Згодом французька мова взагалі стала забороненою у судах і школах. Дві третини жителів регіону виїхали до Франції. А на їх місце прийшли італійці. У 1919 році жителі регіону Валле-д'Аоста відправили до м. Берн делегацію з проханням прийняти їх до Швейцарської Конфедерації, але їм було відмовлено [5].

Уперше петицію про автономію подала Валелотенська ліга у 1923 році до Беніто Муссоліні, але її було відхилено. Лише після Другої світової війни регіон Валле-д'Аоста отримав остатус автономії. Статут регіону був прийнятий 26 лютого 1948 року та є основним законодавчим актом, який визначає особливий статус цього регіону в межах Італійської Республіки [20]. За Статутом Валле-д'Аоста має широкі законодавчі повноваження у багатьох сферах життя. Зокрема, регіон має право встановлювати власні податки та отримує 90 % доходів від концесій на використання гідроенергетичних ресурсів.

Офіційними мовами регіону є італійська та французька, які однаково використовуються у публічному житті. Викладання французької мови має такий самий обсяг, як італійської. У статуті також окремо зазначено права німецькомовного населення в долині Ліс, де гарантується збереження мовних та культурних традицій, а також викладання німецької мови в школах.

У регіоні Валле-д'Аоста поширеною мовою є франкопровансальська (арпітанська), хоч вона і не є визнаною офіційною мовою в статуті. Місцеві жителі ще часто називають її «патуа». Ця мова виникла у середньовіччі як результат змішання латинської мови з місцевими говірками [8]. Франкопровансальська мова в Італії вважається міноритарною мовою, що знаходиться під потенційною загрозою зникнення (нею розмовляють близько 70 тис осіб). Відтак регіональний уряд Валле-д'Аоста займається збереженням та популяризацією франкопровансальської мови. Зокрема, в регіоні функціонують курси та онлайн-ресурси для вивчення цієї мови, проводяться різноманітні культурно-мистецькі фестивалі. Незважаючи на це, кількість носіїв мови, особливо серед молоді, значно зменшується через міграційні процеси та власне домінування державної (італійської) мови.

Зауважимо, що в регіоні Валле-д'Аоста діють автономістичні громадські організації, які спрямовані на збереження й розширення автономних прав регіону в питаннях мови, культури та самоврядування. Основними автономістськими партіями є «Союз Валле-д'Аости» (*Union Valdôtaine*), «Едельвейс» (*Stella Alpina*), «Автономістська Федерація» (*Fédération Autonomiste*) та «Відродження долини Аости» (*Renouveau Valdôtain*). Вони відстоюють мовну та культурну самобутність регіону в контексті захисту франкомовної та франкопровансальської спадщини, розвитку гірських територій та посилення ролі регіону в прийнятті важливих публічно-управлінських рішень.

*Гірсько-рівнинна область
Фріулі-Венеція-Джулія (фріульська,
словенська та німецька мови)*

Фріулі-Венеція-Джулія є автономним регіоном Італійської Республіки з особливим статусом, у якому мешкає 1,2 млн осіб. Головним містом є Трієст. Регіон межує зі Словенією та Австрією. До 1866 року він входив до складу Австро-Угорщини, а потім став частиною королівства Італія. У Фріулі-Венеції-Джулії представлені чотири офіційні мови: італійська, фріульська, словенська та німецька. Фріульською мовою спілкується приблизно 600 тис чол., що складає біля 50 % населення, словенською – 46 тис чол., німецькою – 5 тис осіб.

Регіон Фріулі-Венеція-Джулія отримав статус автономного регіону у 1948 році, що було офіційно закріплено у Конституції Італії, водночас спеціальний Статут був затверджений

лише в 1963 році [18]. Автономія надала регіону більші повноваження у сферах освіти, місцевого самоврядування, фінансування та захисту мовних меншин. Значна частина (від 60 % до 100 %) податкових надходжень залишається у розпорядженні місцевої влади. Одним із основних елементів Статуту є захист мовних меншин регіону, тобто, фріульської, словенської та німецької громад. Їх статус також регулюють інші законодавчі документи: Закон № 46/1991 спрямований на реалізацію етнокультурної політики щодо словенської меншини; Закон № 15/1996 – щодо фріульської мови та культури; стаття 6 Закону № 4/1999 – стосовно німецькомовної громади [18].

Фріульська мова є поширеною в 173-х муніципалітетах регіону. Вона належить до ретороманської групи романських мов. Відтак вплив на мову фріулів мали кельтські, германські та слов'янські мови. Фріульська мова офіційно визнана як на національному (Закон 482/1999), так і на регіональному (Закони 15/1996 та 29/2007) рівнях. У регіоні діє Регіональне агентство для просування та захисту фріульської мови. Воно забезпечує її використання у різних сферах життя, зокрема, в освіті, культурі, адміністрації та засобах масової інформації. В багатьох населених пунктах регіону інформаційно-вказівні знаки встановлюються на тільки італійською, але й фріульською мовами.

Словенська мова є присутньою здебільшого в провінціях Трієст і Горіція, що неподалік кордону зі Словенією, а також у провінції Удіне. Закон № 38/2001 регулює етнокультурну політику щодо словенської мовної меншини в регіоні. Функціонує Інститут словенської освіти в Сан-П'єтро-аль-Натіzone. Крім того в Фріулі-Венеції-Джулії діє фінансування соціальних, економічних та екологічних інтересів словенської меншини.

Німецька мова зосереджена переважно в районі Тарвізіо, гірській місцевості в провінції Удіне, поблизу кордону з Австрією. Її присутність є наслідком історичних впливів, зокрема часів Австро-Угорської імперії. Статті 6 регіонального Закону № 4/1999 передбачає специфічні заходи щодо захисту та розвитку німецькомовної громади, надаючи фінансування для культурно-мистецьких заходів. Зауважимо, що 20 листопада 2009 року було прийнято регіональний Закон № 20, що містить алгоритм захисту й просування німецькомовної меншини регіону Фріулі-Венеції-Джулії [21].

Незважаючи на надану автономію регіону, в Фріулі-Венеції-Джулії існують громадсько-політичні організації, які виступають за розширення автономії або ж повну незалежність. Одним із них є «Ліга Півночі Фріулі-Венеція-Джулія» (*Lega Nord Friuli-Venezia Giulia*), яка виступає за розширення автономії регіону від центральної влади Риму. З іншого боку, «Рух Фріулі» (*Moviment Friûl*) має більш радикальні позиції та висловлює ідеї про повну незалежність регіону Фріулі або його відокремлення від Венеції-Джулії в межах регіону. Схожі ідеї висловлює «Джулійський Фронт» (*Fronte Giuliano*), який виступає за політичне відокремлення території Джулія.

Острівні автономні області:

*Сицилія (сицилійські ломбарди та арбереші)
й Сардинія (сардинська, сассарська,
галлурська мови; діалекти каталанської
та лігурійської мов)*

Сицилія – це автономний регіон Італії й найбільший острів у Середземному морі. Його адміністративним центром є м. Палермо. В регіоні проживає близько 5 млн чол. У 1861 році Сицилія стала частиною об'єднаного королівства Італія. У 1946 році був затверджений Статут регіону Сицилії, що визначає його як регіон із спеціальними статусом й надає йому можливість формувати власну політику щодо культурних та мовних питань. Цей статут заклав основи для захисту прав мовних меншин, які проживають на острові, приділяючи особливу увагу ломбардам та арберешам [17].

Сицилійські ломбарди є нащадками переселенців із Північної Італії, які заселили території острова у XI–XII ст. Вони були носіями галло-італійських діалектів, які досі використовуються на острові й значно відрізняються, як від італійської, так і сицилійської мови. Зараз ці громади проживають у деяких муніципалітетах центральної та східної Сицилії. На побутовому рівні їх називають «Сицилійською Ломбардією» або «Ломбардською Сицилією» [13]. Водночас на національному рівні ломбарди не мають офіційного статусу, але в громадах острова здійснюються певні заходи для збереження їхньої мовної та культурної самобутності.

Арбереші – це нащадки албанських переселенців, яка прибули на Сицилію у XV ст., рятуючись від османської експансії. Вони проживають у гірських районах острова та зберегли свою мову, архаїчну форму албанської, яка згодом отримала назву «арберешська». Крім мови,

арбереші також зберегли свою релігію – греко-візантійську католицьку церкву, що вирізняє їх серед переважно римо-католицького населення острова.

Закон № 482/1999 «Про захист історичних мовних меншин» визнає арберешів мовною меншиною в Італії. Це дозволяє їм використовувати їхню мову у сфері освіти, місцевого самоврядування та в засобах масової інформації. Проте через зменшення чисельності носіїв та асиміляцію, відбувається поступове зникнення мови арберешів [12].

На о. Сицилія діють політичні партії, що підтримують автономію регіону й прагнуть до її розширення. Серед них – «Рух за незалежність Сицилії» (*Movimento per l'Indipendenza della Sicilia*), «Сицилійський Альянс» (*Alleanza Siciliana*), Сицилійська народна партія (*Partito Popolare Siciliano*) та ін.

Сардинія є італійським острівним регіоном із спеціальним статусом, адміністративним центром якого є м. Кальярі. Населення регіону становить близько 1,6 млн осіб. Сардинія поділена на шість провінцій – Орістано, Нуоро, Галлура-Північно-Східна Сардинія, Середній Кампідано, Сулчіс-Іглесієнте та Ольястра та дві метропольні зони – Кальярі та Сассарі.

Однією з унікальних рис цього регіону є мовне різноманіття. На острові співіснують італійська та сардинська мови. Сардинська мова має глибоке історичне коріння. До 1827 року вона була офіційною мовою місцевих публічних інституцій. Вона належить до романської мовної групи і традиційно поділяється на два великі діалектні типи: логудорезе-нуорезе (використовується в центральній-північній частині острова; близько 400 тис мовців) та кампаніданезе (поширений у центральній-південній частині; біля 900 тис мовців). Незважаючи на загальну граматичну й лексичну подібність, ці діалекти відрізняються між собою у фонетиці та лексиці.

Крім сардинської мови, на півночі Сардинії поширені також галлурська та сассарська, що належать до італо-корсиканської мовної системи. Галлурська, яку ще називають «корсо-галлурезе», вважається різновидом південно-корсиканської мови. Вона з'явився внаслідок міграційних хвиль, які охопили регіон Галлура в другій половині XIV ст. або XVI ст. Сассарська мова виникла у XII–XIII ст. й поширена в містах Сассарі, Порто Торрес, Сорсо, Кастельсардо та навколишніх районах. Цей діалект має корси-італійську граматичну основу, але зазнав

впливів з боку сардинської мови а також лігурійської, каталонської та іспанської мов.

За даними дослідження, проведеного Університетом Кальярі (*Università degli Studi di Cagliari*) на замовлення регіональної влади Сардинії, мовна ситуація на острові виглядає наступним чином:

1) 68,4 % жителів Сардинії зазначають, що володіють тією чи іншою формою сардинської мови (в громадах із населенням менше 4 тис осіб ця цифра зростає до 85,5 %, а в містах із населенням понад 100 тис знижується до 57,9 %);

2) 29 % опитаних мають лише пасивне знання мови (розуміють, але не говорять);

3) лише 2,7 % не розуміють та не розмовляють сардинською мовою;

4) 37,8 % повністю або частково підтримують ідею запровадження єдиного письмового стандарту сардинської мови для офіційної документації регіону;

5) 57,3 % виступають за викладання місцевої мови в школах поряд із італійською, а 78,6 % вважають шкільне середовище важливим для збереження й розвитку мови;

6) 89,9 % респондентів вважають, що місцева мова повинна підтримуватися з боку влади й розвиватися, оскільки вона є важливою частиною їхньої мовної та культурної ідентичності [7].

Варто також згадати й про так звані «лінгвістичні острови», де населення розмовляє на каталанському та лігурійському діалектах. Вони, незважаючи на свою локальність, мають глибоке історичне коріння та важливе культурне значення для регіону. Зокрема, каталанський діалект поширений у м. Альгеро, що знаходиться на північному заході Сардинії. Його походження сягає середини XIV ст., коли островом заволоділи арагонці. В результаті колонізації каталонцями з'явився особливий каталанський діалект, що зберігся до наших днів. Сьогодні він визнаний міноритарною мовою та охороняється законом. Він є важливим елементом ідентичності місцевої спільноти, яка пишається своєю мовною специфікою. Наразі носіями цього діалекту є приблизно 20 тис осіб [6].

Іншим лінгвістичним островом є лігурійський діалект, який поширений на острові Сан-П'єтро, де розташовані міста Карлофорте та Каласетта, що на південному заході Сардинії. Лігурійська мова має свої корені в мові генуезців, які оселилися на цих землях у XVIII ст. Це діалект, що зазнав впливу арабської та іспанської

мов, відрізняється особливою мелодійністю й ритмічністю. Лігурійський діалект, яким розмовляють близько 10 тис. чол., також визнаний міноритарною мовою та охороняється на законодавчому рівні [16].

Статут автономного регіону Сардинія був ухвалений 26 лютого 1948 року. Він є основою для захисту прав мовних меншин на острові. Статут надає регіону автономні повноваження у сфері освіти та культури й дозволяє впроваджувати власну етнокультурну політику щодо захисту міноритарних етнічних громад [19].

На о. Сардинія функціонує програма «Захист сардських мов» (*“TuLiS”*; (*Tutela Lingue Sarde*), за допомогою якої регіональна влада фінансує проекти, що спрямовані на захист та популяризацію мов меншин. У рамках програми організують курси з вивчення мов меншин та проводять різні культурно-мистецькі фестивалі.

Окрім мовного питання, важливою темою для Сардинії є так звані автономістські й незалежницькі рухи. Вони апелюють до історичних, культурних та економічних підстав для самовизначення острова. Серед ключових політичних утворень, які виступають за розширену автономію Сардинії, слід назвати наступні: «Сардинська нація» (*Sardigna Natzione*), «Сардинська активна партія» (*Partito Sardo d’Azione*), «Незалежна Республіка Сардинія» (*Indipendentzia Repùbrica de Sardigna*) та «Ліворуч до незалежності» (*A Manca pro s’Indipendentzia*). Всі вони виступають за ширшу економічну свободу та політичну незалежність регіону від Італії.

Висновки. Таким чином, етнічний, мовний та релігійний дизайн Італії є доволі багатограним. Із одного боку, країна зберігає свою історичну однорідність, підтверджуючи глибоке коріння спільної культури. З іншого, регіональні мовні меншини, діалекти та релігійний плюралізм свідчать про багатовікову традицію культурного взаємозбагачення та сучасних змін під впливом глобальних тенденцій.

Нормативно-правова база захисту етнічних меншин в Італії є багаторівневою. Вона об’єднує положення національної Конституції, норм міжнародного права та судової практики, регіональної правової специфіки, забезпечуючи не лише формальний, але й фактичний захист прав міноритарних етнічних громад, що є основоположною умовою для функціонування плюралістичного й демократичного суспільства.

Регіон Трентіно-Альто-Адідже є особливим прикладом автономного устрою Італії, який

включає в себе дві автономні провінції – Тренто та Больцано. Він репрезентований багатомовністю населення й широкими повноваженнями місцевої влади. Кожна провінція має власну правову систему та специфічні механізми захисту мовних меншин. У регіоні активно діють як автономістські, так і сепаратистські рухи, особливо в Південному Тіролі, що зумовлено історичним контекстом та етнокультурними відмінностями.

Валле-д’Аоста є автономним регіоном Італійської Республіки з унікальним географічним положенням та мовною різноманітністю. Офіційне визнання італійської та французької мов, підтримка франкопровансальської традиції, а також широка автономія у сфері законодавства та оподаткування підкреслюють значення регіональної ідентичності.

Фріулі-Венеція-Джулія є прикладом багатомовного та багатокультурного регіону. Розширена автономія дозволяє ефективно зберігати етнокультурні та мовні права міноритарних груп фріулів, словенців та німців.

Сицилія як автономний регіон Італії, має багату історію та культурне розмаїття. Завдяки спеціальному статусу, закріпленому Статутом 1946 року, регіон отримав можливість формувати власну політику щодо культурних та мовних питань. Це сприяло збереженню мовних меншин ломбардів та арберешів, які зберігають свої унікальні мови та традиції.

Сардинія є регіоном, де тісно переплітається проблематика мовної ідентичності, культурної спадщини та політичного самовизначення. Сардинська мова є не лише засобом спілкування, але водночас символом глибшої культурної приналежності, яку сардинці прагнуть зберегти й утвердити в майбутньому. «Лінгвістичні острови» Сардинії є унікальними мовними феноменами, що засвідчують багату етнокультурну спадщину острова. Збереження каталанського та лігурійського діалектів на Сардинії є невід’ємною складовою практики мультикультуралізму як регіону, так Італійської Республіки загалом.

Список використаної літератури:

1. Гусак М. П. Статутне право Італії: історико-правові традиції та сучасний стан. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 76–86. DOI: <https://doi.org/10.33270/02201901.76>
2. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О. М. 2018. 62 с.

3. Панов А. Адміністративно-територіальний устрій Італії: сучасність та реформування. *Ален Панов. Персональний сайт*. URL: <https://alenpanov.org.ua/ua/article/11/14> (дата звернення: 03.07.2025).
4. Юськів Х. Південний Тіроль: історична ретроспектива політико-правового конституювання та функціонування територіальної автономії. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2015. Вип. 16. С. 67–74. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/8.pdf> (дата звернення: 03.07.2025).
5. Aostans in Italy. *Minority Rights Group*. URL: <https://minorityrights.org/communities/aostans/> (дата звернення: 10.04.2025).
6. Basso A. Perché ad Alghero, in Sardegna, si parla catalano? *Geopop*. Дата оновлення: 09.07.2024. URL: <https://www.geopop.it/perche-ad-alghero-in-sardegna-si-parla-catalano/> (дата звернення: 14.04.2025).
7. Dialetto sardo: origini, storia e curiosità di uno dei dialetti più antichi d'Italia. *Cagliarimag*. Дата оновлення: 18.03.2021. URL: <https://www.cagliarimag.com/cultura/dialetto-sardo-storia/> (дата звернення: 14.04.2025).
8. Francoprovenzale (patois) in Valle d'Aosta. *PatoisVDA.org*. URL: <https://www.patoisvda.org/it/francoprovenzale-patois-valle-d-aosta/> (дата звернення: 10.04.2025).
9. La tutela dei diritti delle minoranze in Italia (Giorgio Lattanzi). 17 p. URL: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/relazioni_internazionali/RI_20130606_LATTANZI.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
10. Legge provinciale n. 6 del 23 aprile 2021. *Consiglio della Provincia Autonoma di Trento*. URL: <https://www.consiglio.provincia.tn.it/attivita/atti-politici/Documents/legge%20provinciale%2023%20aprile%202021%2C%20n.%206.pdf> (дата звернення: 08.04.2025).
11. Lopata M. Particularities of the linguistic minorities' protection and functioning in the Province of Bolzano and the Region Valle d'Aosta in Italy. *Полімукус*. 2024. Вип. С. 73–82. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-11>
12. Maggio Martin Di. L'arberesh di Sicilia. *Cademia Siciliana*. Дата оновлення: 21.09.2022. URL: <https://cademiasiciliana.org/blog/arberesh-di-sicilia/> (дата звернення: 14.04.2025).
13. Minoranze etniche di Sicilia: i Lombardi. *Siciliafan*. Дата оновлення: 23.04.2017. URL: <https://www.siciliafan.it/minoranze-etniche-sicilia-i-lombardi/> (дата звернення: 14.04.2025).
14. Peculiarità storiche e giuridiche. *Consiglio della Provincia Autonoma di Trento*. URL: <https://www.consiglio.provincia.tn.it/istituzione/l-autonomia/peculiarita-storiche-e-giuridiche> (дата звернення: 08.04.2025).
15. Population, demographic situation, languages and religions. *Eurydice–Eurypedia*. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/italy/population-demographic-situation-languages-and-religions> (дата звернення: 05.04.2025).
16. Ravetta A. Tabarchino: un dialetto ligure in Africa e Sardegna. *Giornale Pop*. Дата оновлення: 12.08.2023. URL: <https://www.giornalepop.com/tabarchino-un-dialetto-ligure-in-africa-e-sardegna/> (дата звернення: 14.04.2025).
17. Statuto della Regione Siciliana. *Regione Siciliana*. URL: https://www.regione.sicilia.it/sites/default/files/2020-10/Statuto_0.pdf (дата звернення: 14.04.2025).
18. Statuto speciale della Regione autonoma Friuli Venezia Giulia. *Consiglio Regionale del Friuli Venezia Giulia*. URL: <https://www.consiglio.regione.fvg.it/cms/export/sites/consiglio/istituzione/allegati/Statuto-aggiornato-gennaio-2022.pdf> (дата звернення: 12.04.2025).
19. Statuto speciale per la Sardegna. *Regione Autonoma della Sardegna*. URL: https://www.regione.sardegna.it/documenti/1_11_20050111173559.pdf (дата звернення: 15.04.2025).
20. Statuto speciale per la Valle d'Aosta. *Consiglio Regionale della Valle d'Aosta*. URL: <https://www.consiglio.vda.it/app/statuto> (дата звернення: 10.04.2025).
21. The linguistic diversity of Friuli Venezia Giulia. *Italea Friuli Venezia Giulia*. Дата оновлення: 22.02.2024. URL: <https://italeafriuliveneziagiulia.com/en/the-linguistic-diversity-of-friuli-venezgia-giulia/> (дата звернення: 12.04.2025).

Meshcheryakova Yu. V., Zan M. P. Ethnolinguistic features of territorial administration in the Italian Republic

The article examines the ethnolinguistic aspects of territorial governance in the Italian Republic, demonstrating a coherent system of interaction between a unitary state and the multicultural diversity of separate regions. Despite the formal political and administrative unity, Italy has been practicing a multilevel model of decentralization for a long time, which ensures effective protection of the linguistic minority rights. Particular importance in this context is given to the five autonomous regions: Trentino-Alto Adige, Valle d'Aosta, Friuli-Venezia Giulia, Sicily and Sardinia. They have extensive powers in the legislation, language policy, culture and Public Administration.

The authors illustrate the ethnolinguistic specificity of the autonomous region of Trentino-Alto Adige, which includes two autonomous provinces (Trento and Bolzano). In addition to the Italian language group, the German (mainly in Bolzano) and Ladin (in Bolzano and Trento) languages have a special status in the region, as well as the smaller language groups of the Mòcheno and Cimbrian. In the autonomous region of Valle d'Aosta, where the official languages are Italian and French, the Franco-Provençal (Arpitan) language has a specific minority status. In the autonomous region of Friuli-Venezia Giulia, in addition to the state (Italian), Friulian, Slovene and German languages have official status. On the island of Sicily, the ethnolinguistic "highlights" are the communities of the Sicilian Lombards and the Arbëreshë. On the island of Sardinia, along with Italian, the Sardinian, Sassarese, and Galurrese languages are used, and there are also 'linguistic islands' of Catalan and Ligurian. Along with highlighting the multilingual specificity each of the five regions, the authors draw their attention to the factor of politicization ethnicity, which is reflected in the activities of public movements and political parties that seek to expand autonomy status.

According to the article's authors, the Italian Republic functions in the conditions of ethnolinguistic mosaic effectively. The country is a model of how respect for ethnocultural identity of regions, protection of linguistic minorities and ensuring democratic participation in decision-making, it is possible to form a stable inclusive model of Public Administration. The experience of the Italian Republic may be used in the other European countries with a multi-ethnic population, in particular, Ukraine.

Key words: *ethnopolitics, autonomous region, province, regional language, Trentino-Alto Adige, Valle d'Aosta, Friuli-Venezia Giulia, Sicily, Sardinia, Italian Republic.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025